

Tomasz WÓJCIK, Maria ZIAJA

Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Wychowania Fizycznego
Rzeszów, Polska
e-mail: antomi7@wp.pl, mziaja@univ.rzeszow.pl

MIEJSCA SACRUM TRZECH WYZNAŃ NA PRZYKŁADZIE ŻÓŁTEGO SZLAKU TURYSTYCZNEGO W MAGURSKIM PARKU NARODOWYM

YELLOW TOURIST TRAIL IN MAGURA NATIONAL PARK AS AN EXAMPLE OF SACRED PLACES OF THREE RELIGIOUS DENOMINATIONS

Słowa kluczowe: Magurski Park Narodowy, turystyka religijna, miejsca kultu religijnego, *sacrum* w krajobrazie, szlaki turystyczne

Key words: *Magura National Park, religious tourism, place of religious cult, sacrum in the landscape, tourist trail*

Streszczenie

Turystyka religijna staje się coraz bardziej popularną formą spędzania wolnego czasu. Wyznaczone są nowe i rewitalizowane – stare szlaki pielgrzymkowe i pątnicze. Artykuł omawia walory Magurskiego Parku Narodowego stanowiący najcenniejszą część Beskidu Niskiego. Jest to obszar o wyjątkowym potencjale przyrodniczo-kulturowym, wynikającym z jego pogranicznego położenia. Jak każde pograniczne obszar dzisiejszego MPN był miejscem przenikania się kultur wielu narodów, stąd w dzisiejszej przestrzeni zachowało się wiele elementów i symboli religijnych, które wzbogacają krajobraz kulturowy. W artykule przedstawiono fragment żółtego szlaku turystycznego od Mrukowej do Krempej, na trasie którego spotykamy obiekty religijne trzech religii: grekokatolickiej, judaizmu i katolicyzmu. Miejsca odczuwane jako *sacrum* są coraz rzadsze, dlatego oprócz ochrony potencjału przyrodniczego Magurskiego PN, należy otoczyć szczególną opieką pozostałe religijne zabytki – cerkwie, cmentarze, kapliczki, przydrożne krzyże i miejsca kultu religijnego świadczące o integralności i interkulturowości tego obszaru.

Abstract

Religious tourism is becoming a more popular leisure activity. These are shown a new and revitalized old pilgrimage routes. The article discusses the values of the Magura National Park representing the most valuable part of the Low Beskid. What makes Magura national park special, is its virgin nature and cultural landscape. Being positioned on the Polish – Slovak border, it is an example of a mixture of those cultures and as a result of that, many religious symbols that enhance its landscape can be found there. This article describes part of the yellow trail between the villages of Krempeja and Mrukowa where sacred places of three religions: Greek – Catholicism, Judaism and Catholicism can be found. Because of the fact that the sacred places are becoming a rare element of our landscape, special attention should be given to the natural potential of Magura National Park. Other monuments such as orthodox churches, chapels, roadside crosses and the religious sites should also be protected.

WPROWADZENIE

Turystyka religijna należy do najstarszych form wędrówek podejmowanych w celach pozaekonomicznych. Wędrówki do miejsc uświęconych były od zarania dziejów wyrazem religijności i wiary każdej konfesji. Do niedawna turystyka religijna kojarzyła się głównie z podróżowaniem do miejsc uważanych za święte, objętych szczególnym działaniem Boga lub bóstwa, gdzie sprawowano akty religijne, pobożnościowe i pokutne. Zatem wśród pielgrzymów dominował motyw religijny, a czas spędzony w podróży poświęcali oni modlitwom, medytacji i afirmacji. Obecnie daje się zauważyć szerszy nurt turystyki religijnej – uczestnicy nie ograniczają się wyłącznie do doznań duchowych i kontaktu z *sacrum*, ale skupiają również swoją uwagę na elementach pozareligijnych, historycznych i kulturowych odwiedzanych miejsc. Przy czym zwykle najważniejszym motywem nadal pozostaje doświadczenie sfery *sacrum* – spotkanie z Bogiem, modlitwa, kontemplacja, uczestnictwo w obrzędach religijnych, osobista refleksja (Kowalski, Ruszkowski, 2011).

Smyk w swoich rozważaniach (2012) podkreśla charakter drogi jako *sacrum* gdyż pojawiają się na niej obiekty sakralne takie jak: krzyże, kapliczki, figury. Ich różnorodne formy niosą określone przesłanie a wiele z nich staje się znaczącym elementem w krajobrazie.

Królikowski (2011) pisząc o chrześcijańskim duchu miejsca, zwraca uwagę na zapomniany dziś duchowy wymiar architektury i krajobrazu, który może być rozpoznawany intuicyjnie, ale także przy pomocy fenomenologii.

Turystyka religijna prowadzi do wytworzenia specyficznego krajobrazu religijnego lub sakralnego (por. Myga-Piątek, 2012), który uległ wykształceniu z krajobrazu naturalnego i kulturowego pod wpływem rozwoju funkcji religijnej. Przejawem tego jest dominacja w krajobrazie obiektów sakralnych np. świątyń, kaplic, krzyży. Miejsca *sacrum* mogą zatem kształtować zarówno obiekty wytworzone przez człowieka, jak też elementy środowiska przyrodniczego (Jackowski, 2003).

Obszarem gdzie intensywnie manifestuje swoją obecność naturalne *sacrum* – jest sfera przyrody, a wartość *sacrum* przyroda opiera na jej naturalnej unikatowości (Łapiński, 2012).

Celem artykułu było ukazanie miejsc *sacrum* trzech religii: greckokatolickiej, judaizmu i katolickiej, zlokalizowanych wzdłuż żółtego szlaku z Mrukowej do Krempnej położonego na terenie Magurskiego Parku Narodowego. Trasa ta łączy w sobie zwiedzanie cennych przyrodniczo ekosystemów łąkowych i leśnych oraz licznych obiektów kulturowych i sakralnych, będących świadkami niegdyś żyjących tu ludzi. Jest ona chętnie wybierana przez turystów i pielgrzymów, gdyż stanowi połączenie doznań przyrodniczych i duchowych. Na szlaku znajdują się m.in.: pozostałości grodu na Górze Zamkowej, Kaplica Matki Bożej Wspomożenia Wiernych – zwana Mrukowską, droga krzyżowa, cerkiew pw. św. Kosmy i Damiana w Kotani, mogiła 1250 Żydów zamordowanych w 1942 r. oraz cerkiew w Krempnej pod wezwaniem św. Kosmy i Damiana. Dopełnieniem zwiedzania szlaku są dwie cerkwie pw. św. Michała Archanioła w Świątkowej Wielkiej i Małej, które znajdują się w bliskim jego

sąsiedztwie, a także liczne przydrożne kapliczki, krzyże i kamienne nagrobki polemkowskich cmentarzy.

Metodyka pracy polegała w dużej części na obserwacji w terenie miejsc *sacrum* oraz sporządzeniu fotografii, a także na weryfikacji materiałów publikowanych.

CHARAKTERYSTYKA PRZYRODNICZA TERENU BADAŃ

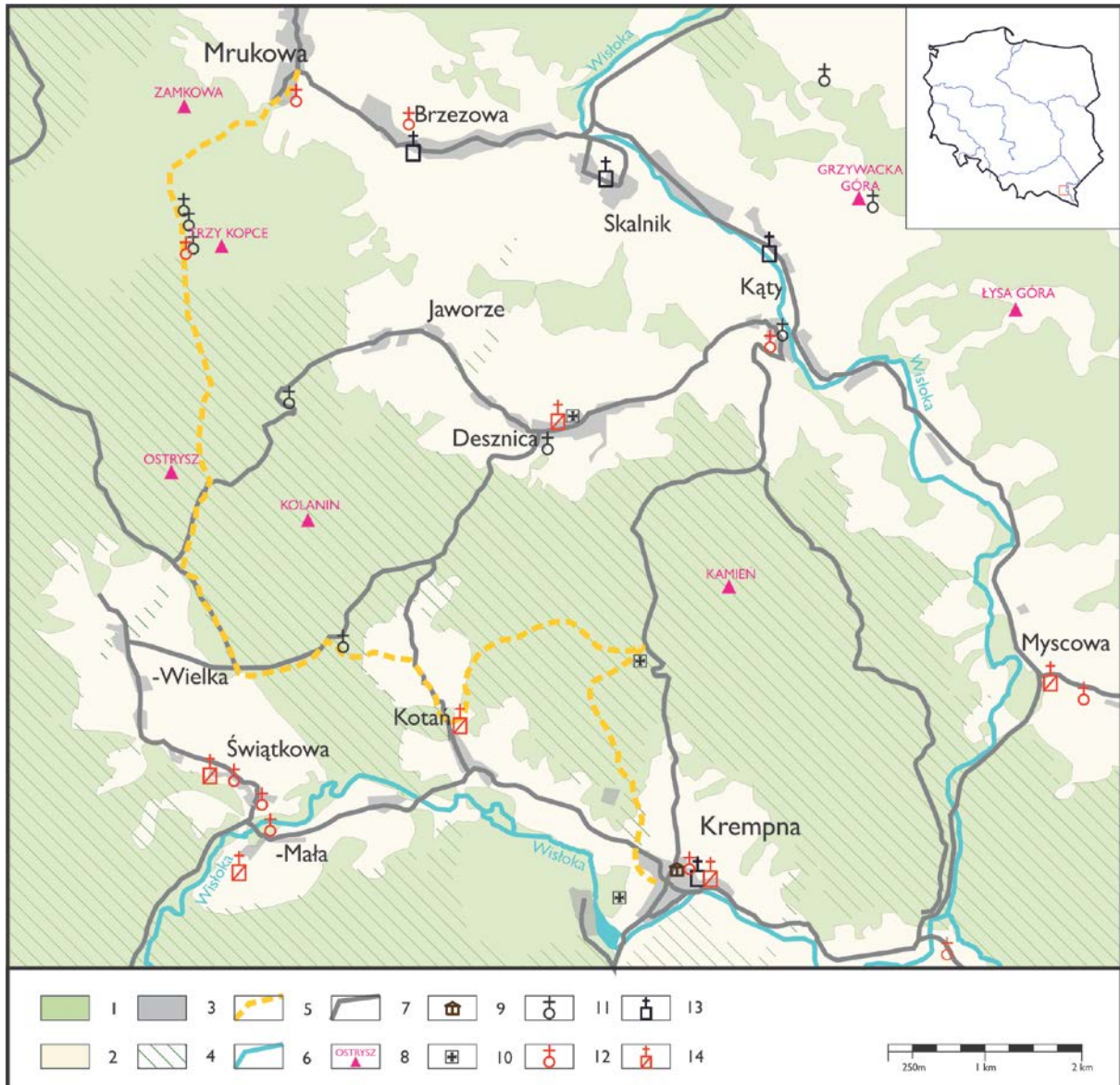
Omówiony w pracy żółty szlak turystyczny Mrukowa-Krempna znajduje się na terenie Magurskiego Parku Narodowego. Park położony w środkowej części Beskidu Niskiego, obejmuje jego najcenniejsze pod względem przyrodniczym i kulturowym fragmenty (ryc. 1).

W podziale regionalnym Polski (Kondracki, 2011) Beskid Niski zaliczany jest w całości do Zewnętrznych Karpat Zachodnich, makroregionu Beskidy Środkowe. Beskid Niski jest najbardziej rozległym mezoregionem w polskich Karpatach, zajmującym około 1800 km². Charakteryzuje się niedużymi wysokościami bezwzględными i pewną monotonią krajobrazu. Zaliczany jest do gór średnich, a jego grzbiety wznoszą się do około 850 m wysokości n.p.m. Najwyższym szczytem Beskidu Niskiego po stronie polskiej jest Lackowa (1001 m n.p.m.).

Magurski Park Narodowy powstał dla ochrony unikatowych ekosystemów. Z racji swego położenia w obrębie największego obniżenia Karpat, jest obszarem wzajemnego przenikania zbiorowisk górskich i nizinnych. Największy udział w powierzchni Parku stanowią lasy (93,79%). Zbiorowiska łąkowe zajmują jedynie 6,21% jego powierzchni, jednak charakteryzują się one największą różnorodnością. Dominującym zespołem leśnym jest buczyna karpacka *Dentario glandulosae-Fagetum*, która zajmuje ponad połowę powierzchni Parku. Znacznie mniejszy udział mają pozostałe zbiorowiska leśne, takie jak: zarośla wierzbowe, grądy, łęgi, olsy, olszyny górskie, jaworzyny, bory oraz drzewostany mieszane i zadrzewienia na cmentarzach i terenach porolnych. Wśród roślinności zielonej wyróżniono aż 34 zespoły roślinne, w obrębie których znajdują się łąki wilgotne, ziołorośla, pastwiska, młaki i wrzosowiska. Ogółem w MPN stwierdzono 57 zespołów i zbiorowisk roślinnych, co świadczy o wysokich walorach i dużym bogactwie szaty roślinnej. Zbiorowiska naturalne zajmują około 70% powierzchni. Do pozostałych 30% należy głównie roślinność o charakterze półnaturalnym, są to: łąki, pastwiska, zadrzewienia na cmentarzach, zarośla i zadrzewienia śródpolne oraz drzewostany sosny, modrzewia i mieszane na gruntach porolnych (Górecki i in., 2003).

Flora roślin naczyniowych reprezentowana jest przez ok. 790 gatunków. Tak duża liczba gatunków świadczy o różnorodności występujących tu siedlisk. W MPN rośnie 75 gatunków górskich, co stanowi blisko 10% całej flory. Znalazły się tu: 2 gatunki subalpejskie – omieg górski *Daronicum austriacum* i modrzyk górski *Mulgedium alpinum*, gatunki ogólnogórskie – np. goryczka trojeściowa *Gentiana asclepiadea*, gatunki podgórskie – np. pióropusznik strusi *Matteucia struthiopteris* oraz najliczniej reprezentowane taksony reglowe – np.: czosnek niedźwiedzi *Allium ursinum*, storczyca kulista *Traunsteinera globosa*. Duży udział mają również gatunki ciepłolubne (58

taksonów), które porastają nasłonecznione stoki o ekspozycji południowej, są to np.: goryczka krzyżowa *Gentiana cruciata*, goździk kosmaty *Dianthus armeria*. Przez obszar Parku przebiega dość płynna granica Karpat Wschodnich i Zachodnich, co przejawia się udziałem we florze gatunków elementu wschodniego i zachodniego.

Ryc. 1. Przebieg szlaku żółtego w Magurskim Parku Narodowym:

- 1 – obszary leśne, 2 – tereny śródpolne, 3 – zabudowa, 4 – obszar parku narodowego,
- 5 – żółty szlak, 6 – wody powierzchniowe, 7 – drogi, 8 – szczyt, 9 – muzeum, 10 – mogiła,
- 11 – kapliczka, 12 – kaplica, 13 – kościół, 14 – cerkiew.

Fig. 1. Course of the yellow tourist trail:

- 1 – forest areas, 2 – field areas, 3 – buildings, 4 – national park area, 5 – yellow trail,
- 6 – surface water, 7 – roads, 8 – summit, 9 – museum, 10 – grave, 11 – small chapel,
- 12 – chapel, 13 – church, 14 – orthodox church.

Do pierwszej grupy należy 8 gatunków, m.in.: lulecznica kraińska *Scopolia carniolica*, turzyca siedmiogrodzka *Carex transsilvanica*, żywokost sercowaty *Symphytum cordatum*. W drugiej grupie znalazło się również 8 taksonów, takie jak np.: tojad dzióbaty *Aconitum variegatum*, przytulia okrągłolistna *Galium rotundifolium*, ciemiężycza zielona *Veratrum lobelianum*. O wysokich walorach przyrodniczych i dużym bogactwie gatunkowym świadczy okazała lista taksonów objętych ścisłą ochroną prawną (49 gat.) i częściową (10 gat.). Dodatkowo 11 gatunków znajduje się na czerwonej liście, z których najliczniejszą grupę tworzą storczyki, np.: kukułka bzowa *Dactylorhiza sambucina*, storczyk męski *Orchis mascula*, buławnik wielkokwiatowy *Cephalanthera damasonium* (Górecki i in., 2003).

Bogata fauna Parku reprezentowana jest przez następujące grupy kręgowców: 56 gatunków ssaków, 137 gatunków ptaków, 5 gatunków gadów, 9 gatunków płazów, 12 gatunków ryb. Dużym bogactwem odznacza się również świat bezkręgowców, z którego najlepiej zbadaną grupą są motyle dzienne (74 gatunki). Na wyróżnienie zasługują gatunki rzadkie i zagrożone. Na obszarze Parku występuje dwanaście gatunków ssaków umieszczonych w *Polskiej czerwonej księdze zwierząt* (Głowaciński, 2001), są to: żbik *Felis silvestris*, ryś *Lynx lynx*, wilk *Canis lupus*, niedźwiedź brunatny *Ursus arctos*, wydra *Lutra lutra*, bóbr europejski *Castor fiber*, smużka leśna *Sicista betulina*, popielica *Glis glis*, rzesorek mniejszy *Neomys anomalus*, podkowiec mały *Rhinolophus hipposideros*, mroczek posrebrzany *Vespertilio murinus* i mroczek pozłocisty *Eptesicus nilssonii*. Obszar ten jest zasiedlany przez populacje dużych ptaków drapieżnych, takich jak: puszczyk uralski *Strix uralensis*, orzeł przedni *Aquila chrysaetos* i orlik krzykliwy *Aquila pomarina*, który jest symbolem parku. Park z racji posiadania dużych zwartych kompleksów leśnych oraz otwartych stref polnych, stanowi ostoję dla wielu rzadkich i zagrożonych gatunków, które w jego granicach znajdują optymalne warunki do rozwoju (Górecki i in., 2003).

ŻÓŁTY SZLAK TURYSTYCZNY JAKO OŚ ŁĄCZĄCA OBIEKTY SACRUM

W ten wyjątkowy przyrodniczy krajobraz harmonijnie wpisują się obiekty kulturowe, szczególnie te o funkcjach religijnych. Zostały one połączone żółtym szlakiem turystycznym (ryc. 1), który bierze swój początek w Mrukowej – niewielkiej miejscowości położonej ok. 7 km na zachód od Nowego Żmigrodu. Trasa rozpoczyna się na południu miejscowości, skąd rozpościera się widok na górę Zamkową (581 m n.p.m.), na której niegdyś istniała warownia z XIII/XIV w., a obecnie pozostały po niej już tylko słabo widoczne ruiny. W 2000 r. wzdłuż szlaku powstały stacje drogi krzyżowej. Kapliczki zostały skonstruowane z belek, wymurowane z kamienia lub wydrążone w ogromnych dębowych pniach. Wewnątrz każdej z nich znajdują się drewniane rzeźby przedstawiające sceny Męki Pańskiej. Droga krzyżowa prowadzi w stronę wzniesienia Trzy Kopce (696 m n.p.m.), u którego podnóża wypływa „cudowne” źródło. Znajduje się tu kaplica z figurą Matki Bożej Wspomożenia Wiernych oraz owiany legendą „Burski Kamień”. To malownicze miejsce, położone z dala od siedzib ludzkich, jest najczęściej

i najliczniej odwiedzanym punktem szlaku żółtego. Wydaje się, że pełni funkcję krajobrazu sakralnego, gdyż przybywający tu pielgrzymi traktują je jako miejsce realizacji duchowych potrzeb, zaś lokalne społeczności odbierają jako miejsce święte, tajemnicze, niezwykle i niecodzienne, w którym objawia się szczególna moc Boga (por. Myga-Piątek, 2012). Opisywany żółty szlak przebiega przez miejscowości Świątkowa Wielka i Świątkowa Mała. Te małe wioski, stanowią swoiste enklawy krajobrazu osadniczego. Zachowały się w nich dwie cerkwie pw. św. Michała Archanioła. Dalej szlak prowadzi przez miejscowość Kotań, gdzie znajduje się drewniana cerkiew pw. św. Kosmy i Damiana, a wokół niej lapidarium łemkowskiej sztuki sekularnej oraz cmentarz z kilkoma kamiennymi nagrobkami. Trasa szlaku jest bardzo zróżnicowana pod względem hipsometrycznym, co daje możliwość podziwiania rozległej panoramy okolicznych dolin i szczytów z Kamieniem (714 m n.p.m.) na czele. Na przełęczy znajduje się kolejny ważny punkt na trasie – mogiła 1250 Żydów z Nowego Żmigrodu zamordowanych w czasie II wojny światowej. Ostatnim elementem przebiegu szlaku jest Krępna, w której koniecznie należy zobaczyć cerkiew pw. św. Kosmy i Damiana.

MIEJSCA SACRUM TRZECH RELIGII

Do najcenniejszych obiektów sakralnych tego terenu należy cerkiew w Kotani pw. św. Kosmy i Damiana (fot. 1) uznana przez ukraińskich specjalistów za najbardziej reprezentatywny przykład cerkwi łemkowskiej. Świątynia położona jest przy lokalnej drodze asfaltowej ok. 500 m od głównej szosy. Kotań – niegdyś łemkowska wieś, obecnie niewielka miejscowość składająca się z kilkunastu domów zamieszkałych głównie przez Polaków, usytuowana jest w dolinie Wisłoki otoczonej lesistymi wzniesieniami przekraczającymi 500 m n.p.m. Cerkiew jest wkomponowana w malowniczy krajobraz. Jej historia sięga XVIII w., ale obecna budowla została gruntownie wyremontowana w roku 1841. Cerkiew łemkowska typu północno-zachodniego, zrębowa, obita gontem, orientowana, trójdzielna posiada szeroką nawę, kwadratowe prezbiterium i babiniec. Obecne wnętrze świątyni jest dość skromne, pozbawione wyposażenia cerkiewnego. W latach 1962-63 mocno zniszczona budowla doczekała się gruntownej rekonstrukcji i wymiany zniszczonych elementów. W 1965 r. z inicjatywy Olgierda Łotoczko na teren przycerkiewny przeniesiono 23 kamienne figury przydrożne i nagrobki z obszaru łemkowszczyzny, ratując je przed zniszczeniem (Michniewska i in., 2003).

Drugim ważnym obiektem jest cerkiew pw. św. Kosmy i Damiana położona ok. 500 m od głównego skrzyżowania w centrum Krempej (fot. 2). Jest to największa okoliczna wieś będąca siedzibą gminy, dyrekcji MPN i centrum ruchu turystycznego. Świątynia powstała końcem XVIII w. na miejscu poprzedniej budowli. Jest to cerkiew typu północno-zachodniego, orientowana, trójdzielna. Posiada prezbiterium, kwadratową nawę i babiniec. Obok wieży stoi kamienna figura św. Mikołaja z XIX w. W prezbiterium znajduje się rokokowy ołtarz z obrazem św. Maksymiliana Kolbego – obecnego patrona parafii. Na uwagę zasługuje kompletny rokokowy ikonostas

z 1835 r. Najcenniejszym zabytkiem świątyni jest rząd Deesis pochodzący ze starszego ikonostasu (Michniewska i in., 2003).

Dawna cerkiew greckokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Świątkowej Małej (fot. 3) należy do kolejnego miejsca *sacrum* na trasie żółtego szlaku turystycznego. Świątkowa Mała, niegdyś łemkowska wioska – obecnie licząca zaledwie kilka domów – znajduje się ok. 5 km na zachód od Krempnej. Cerkiew pochodzi z 1762 r., ale na jej miejscu istniała wcześniej XVII-w. kapliczka – obecne prezbiterium. Trójdzielna świątynia uległa licznym przekształceniom, a po 1947 r. została opuszczona i zdewastowana. Dopiero w latach 90. XX w. odnowiono ikonostas i kilka ikon. Świątynia również należy do typu północno-zachodniego, wewnątrz kryje barokowy ikonostas z II poł. XVII w., przerobiony i uzupełniony w XVIII w. Pośrodku niekompletnego już ikonostasu znajduje się ikona Chrystusa Nauczającego. Na szczególną uwagę zwiedzających zasługuje przedstawienie Sądu Ostatecznego na południowej ścianie nawy. Cerkiew otoczona jest drewnianym ogrodzeniem i kilkoma kamiennymi nagrobkami (Michniewska i in., 2003).

Ostatnia omawiana cerkiew znajduje się w Świątkowej Wielkiej (fot. 4) będącej również jedną z niewielkich połemkowskich wsi. Drewniana cerkiew pw. św. Michała Archanioła pochodzi z 1757 r. Wielokrotnie przebudowywana świątynia typu północno-zachodniego, orientowana, trójdzielna – utraciła swój pierwotny charakter. Po roku 1947 została zdewastowana i okradziona, w wyniku czego utraciła większość cennych elementów wyposażenia, w tym dwa ikonostasy (starszy pochodził z XVII w.). We wnętrzu zachowała się wyjątkowo bogata i barwna polichromia, pokrywająca wszystkie ściany. Pochodzące z XVIII i XIX w. barokowe motywy dekoracyjne i architektoniczne, przedstawiają wyobrażenia pyzatyh aniołków i świętych. Malowidła przedstawiają Trójcę Świętą, sceny z życia Chrystusa i Marii oraz proroka Eliasza na ognistym rydwanie. W prezbiterium znajduje się ołtarz z obrazem Serca Jezusowego oraz dwa cokoły z dawnego ikonostasu (Michniewska i in., 2003).

Kolejnym obiektem sakralnym, choć znacznie młodszym od drewnianych cerkwi, jest owiana legendą Kaplica Matki Bożej Wspomożenia Wiernych. Położona na niewielkiej polance w środku lasu, nieopodal potoku Szczawa pomiędzy stokami Świerzowej (805 m n.p.m.) od zachodu, a górą Trzy Kopce (696 m n.p.m.) od wschodu – stanowi centralny punkt szlaku żółtego i miejsce licznych pielgrzymek. Kaplica powstała w 1906 r. dzięki fundacji braci Balów z Samokłesk, jako wotum dziękczynne za pomyślność w interesach. Kaplica zbudowana z ciosanego kamienia, nawiązuje do stylu gotyckiego. Wewnątrz znajduje się figura Matki Bożej Wspomożenia Wiernych oraz owiany legendą „Burski Kamień” – wmurowany w ścianę świątyni po lewej stronie. Legenda głosi, że na miejscu kaplicy odpoczywali Węgrzy niosący ze Stropkowa drewnianą figurę Matki Bożej z Dzieciątkiem do kościoła o.o. Karmelitów w Jaśle. W czasie odpoczynku mieli postawić figurę Matki Bożej na jednym z leżących tam kamieni, na którym pozostał ślad odcisniętej stopy Matki Bożej. Inna wersja tej legendy mówi o aniołach niosących figurę z Węgier, którzy zmęczeni podróżą postanowili zatrzymać się i napić wody z tryskającego obok źródła (Potocki, 2010).

Fot. 1. Cerkiew w Kotani.
Photo 1. Orthodox church in Kotań.

Fot. 2. Cerkiew w Krempnej.
Photo 2. Orthodox church in Krempna.

Fot. 3. Cerkiew w Świątkowej Małej.
Photo 3. Orthodox church
in Świątkowa Mała.

Fot. 4. Cerkiew w Świątkowej Wielkiej
Photo 4. Orthodox church
in Świątkowa Wielka.

Od tego momentu kamień uważany jest za cudowny i – według miejscowych wierzeń – ma moc uzdrawiania. Poniżej Kaplicy stoi słupowa kamienna kapliczka z dwoma wnękami. W górnej wnęce znajduje się figura św. Józefa z Dzieciątkiem, w dolnej Matki Bożej z Dzieciątkiem, a całość wieńczy krzyż z płaskorzeźbą Ukrzyżowanego Chrystusa. Kilka metrów niżej znajduje się źródło nakryte kamienną grota, którego woda uważana jest za cudowną. Obecność Kaplicy, cudownego źródła i owianego legendą „Kamienia Burskiego”, jak również prowadzące do niej stacje drogi krzyżowej wpływają na tajemniczość i wyjątkowość tego miejsca, zaś położenie z dala od zabudowań ludzkich, na niewielkiej polance śródleśnej otoczonej wzgórzami, podnosi walory tego miejsca do rangi *sacrum*. Przyroda i działalność człowieka współistnieją tu od dawna, zaś obecność kapliczek jest wyrazem potrzeb duchowych człowieka, gdyż są to pomniki kultury sakralnej oraz dziedzictwo minionych pokoleń. Niegdyś wędrowali tu pielgrzymi różnych wyznań: katolicy i grekokatolicy, a także pątnicy ze Słowacji. Obecnie miejsce to najliczniej odwiedzane jest podczas odpustów: w drugim dniu Zesłania Ducha Świętego oraz w święto Matki Boskiej Siewnej.

Smutną pamiątką historii jest mogiła 1250 Żydów zamordowanych 7 lipca 1942 r. przez hitlerowców. Obiekt ten znajduje się przy drodze wiodącej do Krempnej w obniżeniu o nazwie Przełęcz Hałbowska. Przy drodze została postawiona tablica informująca o tym tragicznym wydarzeniu, a miejsce pochówku zostało ogrodzone i starannie uporządkowane. Zwieńczeniem grobowców są liczne macewy z napisami w języku polskim, angielskim i hebrajskim, zawierające imiona i nazwiska osób pomordowanych.

Żółty szlak turystyczny Mrukowa-Krempna, obok wyżej opisanych najważniejszych obiektów kultu religijnego, skupia jeszcze wiele innych symboli religijnych jak np.: drewniane i murowane kaplice, przydrożne krzyże oraz pojedyncze kamienne nagrobki, które świadczą o obecności starych połemkowskich cmentarzy. Każdy z tych obiektów wpisuje się w niepowtarzalną historię tego terenu i wywiera swoiste piętno na krajobrazie, a będąc miejscem kultu religijnego tworzy miejsce *sacrum* w krajobrazie Beskidu Niskiego.

TURYSTYKA

Szlak żółty Mrukowa-Krempna jest chętnie wybierany zarówno przez grupy zorganizowane, jak też indywidualnych turystów i pielgrzymów. Niegdyś przybywali tu pielgrzymi różnego wyznania: katolicy i grekokatolicy. Odwiedzający to miejsce szczególną uwagę poświęcają drewnianym cerkwiom, przydrożnym kapliczkom oraz malowniczym cmentarzom i mogiłom będącym świadectwem kultury niegdyś żyjących tu ludzi. Motywem podejmowania wędrowki jest indywidualne lub grupowe przeżywanie tajemnic wiary oraz chęć przebywania we wspólnocie. Jest nim również potrzeba wrażeń estetycznych związanych z założeniami architektonicznymi i krajobrazowymi.

Powody te sprawiają, że Beskid Niski stanowi swoiste centrum młodzieżowych turnusów wakacyjnych. Swoje rekolekcje odbywają tutaj różne ruchy kościelne,

m.in.: Ruch Światło-Życie (OAZA), Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (KSM), Liturgiczna Służba Ołtarza (LSO), Ruch Apostolstwa Młodzieży (RAM) oraz harcerze, przy czym z ogólnej liczby uczestników przeważa OAZA i KSM. Pozostałe grypy odbywają swoje turnusy tylko w jednej miejscowości (LSO) lub koncentrują się na turystyce wędrownej (RAM, harcerze).

Rekolekcje odbywają się w kilku miejscowościach: Kąty, Desznica, Krempna, Skalnik, Kotań, Świątkowa Wielka, Świątkowa Mała i mają formę spotkań przeżyciowych. Uczestnicy zakwaterowani są na ogół w miejscowych szkołach. Każda z grup realizuje określony program, na który składają się również piesze wycieczki mające podwójny charakter – turystyki religijnej i poznawczej (średnio od 2 do 4 wycieczek). Prowadzący starają się wybierać takie miejsca, które będą nie tylko okazją do pogłębienia osobistych przeżyć religijnych, ale także pozwolą zapoznać się z miejscową przyrodą i kulturą regionu. Żółty szlak turystyczny łączący zarówno elementy przyrodnicze i kulturowe oraz stacje drogi krzyżowej staje się dogodnym celem pieszych wędrówek.

PODSUMOWANIE

Magurski Park Narodowy, stanowiący najcenniejszą część Beskidu Niskiego, odznacza się wysokimi walorami przyrodniczymi, na które składa się ukształtowanie terenu, bogactwo flory i fauny. O unikalnej wartości tego obszaru świadczą również ślady wielowiekowego gospodarowania, które wpisują się w beskidzki krajobraz. Do elementów kulturowych należą liczne kapliczki, krzyże przydrożne, kościoły i cerkwie, które swoją obecnością wzbogacają szlaki turystyczne i wywierają swoiste piętno na krajobrazie.

Obszar MPN był miejscem przenikania się wielu grup kulturowych (etnograficznych, językowych, religijnych), których odmienne zwyczaje, tradycje i normy wpłynęły na wykształcenie się niepowtarzalnego krajobrazu kulturowego pogranicza. Jego odmiennosc przejawia się współwystępowaniem odmiennych symboli kulturowych i religijnych, przenikaniem stylów architektury świeckiej i sakralnej oraz występowaniem odmiennych sposobów zagospodarowania terenu (por. Awramiuk, 2011).

Beskid Niski pozostaje ciągle regionem słabo spenetrowanym turystycznie, jednak w ostatnich latach wzrasta liczba turystów poszukujących spokojnych miejsc na wakacyjny odpoczynek. Daje się również zauważyć coraz więcej osób przybywających w te strony w celach pielgrzymkowych i religijnych. Wśród nich dominują pasjonaci podziwiający drewniane cerkwie, przydrożne kapliczki i stare cmentarze.

Jest to doskonałe miejsce do przeżywania sfery *sacrum* dla młodzieży, stąd co roku organizuje się tutaj turnusy rekolekcyjne dla różnych grup religijnych. Magurski Park Narodowy realizuje także funkcje edukacyjną. W Ośrodku Edukacji i Muzeum MPN powstała wystawa audiowizualna, poświęcona przyrodzie i wielokulturowej tradycji rdzennych mieszkańców Beskidu Niskiego.

LITERATURA

- Awramiuk A., 2011: Niematerialne aspekty krajobrazu kulturowego pogranicza na przykładzie wybranych tradycji mieszkańców Podlasia. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 15: 327-337.
- Głowaciński Z., (red.), 2001: Polska Czerwona Księga Zwierząt. Kręgowce. PWRiL, Warszawa.
- Górecki A., Krzemień K., Skiba S., Zemanek B., (red.), 2003: Przyroda Magurskiego Parku Narodowego. Oficyna Wydawnicza TEXT, Kraków.
- Jackowski A., 2003: Święta przestrzeń świata. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Kondracki J., 2011: Geografia regionalna Polski. PWN, Warszawa.
- Kowalski T., Ruszkowski J.M., 2001: Miejsca kultu religijnego jako czynnik atrakcyjności turystycznej regionu na przykładzie Sanktuarium w Piekarach Śląskich. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 647, Ekonomiczne Problemy Usług nr 65: 71-83.
- Królikowski J.T., 2011: Chrześcijańska interpretacja ducha miejsca. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, nr 15: 29-37.
- Łapiński J.L., 2012: Zagadnienie *sacrum* natury – niektóre uwagi i dopowiedzenia. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 17: 24-32.
- Michniewska M., Michniewski A., Duda M., 2003: Cerkwie drewniane Karpat. Polska i Słowacja. Oficyna Wydawnicza „Rewasz”, Pruszków.
- Myga-Piątek U., 2012: Krajobrazy sakralne i religijne – próba umiejscowienia w typologii krajobrazów kulturowych. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 17: 13-23.
- Potocki A., 2010: Księga legend karpaccich. Bieszczady, Beskid Niski, Czarnohora i Gorgany. Wydawnictwo „Carpathia”, Rzeszów.
- Smyk K., 2012: Sakralne wymiary drogi. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego, Nr 17: 122-137.

Wszystkie fotografie: M. Ziaja.

All photos: M. Ziaja.

Ryc. 1: T. Wójcik.

Fig. 1: T. Wójcik.